

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 9 Sayı: 47 Volume: 9 Issue: 47
Aralık 2016 December 2016
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

NÛR-I MUHAMMEDÎ ANLAYIŞININ METİN VE MİNYATÜR ÜZERİNDEN TAKİBİ: TOPKAPI SARAYI MÜZESİ KÜTÜPHANESİ H. 1221 NO'LU SİYER-İ NEBİ ÖRNEĞİ*
THE FOLLOW OF THE LIGHT OF MUHAMMAD UNDERSTANDING BY WAY OF TEXT AND ILLUSTRATION: EXAMPLE OF TOPKAPI PALACE MUSEUM LIBRARY 1221 NO SIYER-I NEBI
Melek DİKMEN**

Öz

İslâmiyet'i kabul etmesinden sonra Türklerin yaşamlarını etkileyen din, toplumu sosyal, kültürel, siyâsî, estetik açılardan değiştirip dönüştürmüş, edebiyatlarını da şekillendirmiştir. İnsanın iç dünyasını imar etmeyi, fikrî, rûhî ve amelî yönden kemale erdirmeyi hedefleyen tasavvuf, İslâmî Türk edebiyatının kaynaklarından. Bu bağlamda tasavvuf, herhangi bir tarikatla mensup olup olmamasına bakılmaksızın İslâm kültürü ve medeniyeti tesirinde eser veren hemen her şair ve yazara ilham kaynağı olmuştur. Müellifler, tasavvuf literatüründe yaygın olan rivayetleri, terimleri eserlerinde kullanmışlardır ki bunlardan birisi de "Nûr-ı Muhammedî" veya "Hakikat-i Muhammediyye" tabiridir. Buna göre Cenab-ı Hak ilk olarak Hz. Muhammed'in nurunu yaratmış ve her şey onun hürmetine yaratılmıştır. Bu nur ilk olarak Hz. Âdem'de tecelli etmiş, Hz. Muhammed bedenen dünyaya gelinceye kadar soyu temiz kimselerin alından intikal etmiştir. Çalışmamızda Nûr-ı Muhammedî anlayışının XIV. asır müelliflerinden Erzurumlu Mustafa Darîr'in Siyer-i Nebî adlı eserine ne şekilde yansıdığı -metin ve minyatürlere hareketle- ortaya konulmaya çalışılmıştır. Nitekim siyer metninde detaylı bir şekilde anlatılan nur, minyatürlere hâle olarak yansımıştır. Bu sembol, Hz. Muhammed tasvirlerinde daha ihtişamlı ve göz alıcı bir şekilde çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nûr-ı Muhammedî, Hakikat-i Muhammediyye, Mustafa Darîr, Siyer-i Nebî, Minyattür, Hâle.

Abstract

The religion that affected the Turks' lives after it was accepted by them changed and transformed the nation in terms of social, cultural, political and aesthetical aspects and it also shaped their literature. Sufism that aims to improve one's inner world and mature him in terms of idea, spirit and action, is of Turkish literature's sources. Within this context, sufism was an inspiration to almost every poet and author who wrote under the effect of Islamic culture and civilisation without considering whether he was a member of a religious order or not. Authors used the stories and terms that were common in sufistic literature in their books. One of them is "Light of Muhammad" or "Haqiqa Muhammadiyya" expression. Accordingly, Allah created the light of Muhammad firstly and everything was created for the sake of him. This light first appeared in Adam, and reverted to religiously noble people's foreheads until Prophet Muhammad was born. In our study, we tried to reveal how the understanding of The Light of Muhammad reflected on Siyer-i Nebi of Erzurumlu Mustafa Darir, a 14th century author, with reference to text and illustration. The light that was described in this book in detail appeared as halo in illustrations. This symbol was drawn more elegantly and brilliantly in the illustrations of Prophet Muhammad.

Keywords: The Light of Muhammad, Haqiqa Muhammadiyya, Mustafa Darir, Siyer-i Nebi, Illustration, Halo.

Giriş:

İslâmiyet Türk milletine her açıdan tesir etmiş, onu değiştirmiş dönüştürmüş ve şekillendirmiştir. Hatta Türk edebiyatının dönemlere ayrılmasında bile önemli bir unsur olmuş, "İslâmiyet öncesi Türk edebiyatı, İslâm kültürü etkisinde gelişen Türk edebiyatı, Batı kültürü tesirinde gelişen Türk edebiyatı" şeklinde tasnif edilmiştir. Âyet-i kerimeler ve hadisler gibi dinin temel kaynaklarının yanı sıra insanı manevî anlamda kemale erdirmeye gayesi taşıyan tasavvuf, hemen her şairin istifade ettiği bir kaynaktır. Çok sayıda tanımı¹ yapılan tasavvuf; hat, minyatür gibi güzel sanatların yanı sıra mûsikî gibi ses sanatlarını ve edebiyat gibi söz sanatlarını büyük oranda etkilemiştir. Hoca Ahmed Yesevî, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Yunus Emre ve muakibi olan pek çok şair/nâsir, bu geleneğe ait rivayetleri ve terminolojiyi kullanmıştır.

Mustafa Darîr ve Eserleri:

Klâsik Türk edebiyatının temellerinin atıldığı dönem olan XIV. yüzyılda yaşamış olan Mustafa Darîr'in hayatı hakkındaki bilgilere, kendi eserlerinden hareketle ulaşmak mümkündür. Buna göre ismi ve

* Bu makale "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1221 Nolu Siyer-i Nebî'de Metin Minyattür İlişkisi" konulu doktora tezinden üretilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı ABD. Öğretim Üyesi, Isparta. kahraman_melek@hotmail.com

1 Tasavvufla ilgili farklı tanımlar için bkz. Mahir İz (1969). Tasavvuf, İstanbul: Rahle Yayınları, 29-82; Selçuk Eraydın (2014). Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, XI. Baskı, 36-45; Editör: Kadir Özköse (2002), Tasavvuf El Kitabı, Ankara: Grafiker Yayınları, 13-20. Ayrıca Dede Ömer Rüşenî, Oğlanlar Şeyhi İbrahim gibi mutasavvif şairlerin tasavvufu tanımlayan manzumeleri için bkz. Nurten Altıntop (2015). Dede Ömer Rüşenî'nin Divânı'nda Tasavvuf, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 42-47; Mahir İz (1969). 62-64.

künyesi *Mustafa b. Yusuf b. Ömer ed-Darîr el-Erzene'r-Rûmî*'dir.² Babasının adı Yusuf, dedesinin adı Ömer olup nisbesinden Erzurumlu olduğu anlaşılmaktadır. Darîr, "anadan doğma kör, tabîî âmâ"³ anlamında olup aynı zamanda şairin mahlasıdır:

Eger Dârîr-i zelilin ki sözleri 'âmmî

Veli ki söyledüğü söz sevindirür 'âmmu (13b)

Müellif, Darîr'in Türkçe karşılığı olan Gözsüz'ü de zaman zaman mahlas olarak kullanmıştır:

Ümîdi oldur bu Gözsüzün kim

Ümîdsüz komaya bu Gözsüzünü (221a)

Müellif, baş gözü görmediği hâlde hafızasının güçlü, gönlünün münevver, kalp gözünün açık olduğunu "Zîrâ ki darîr ü a'mâ olan kişünü egerçi fi'l-vâki' basarı yokdur ammâ kuvvet-i hâfızası katı olur, sözler gönlünde cem' olur, ammâ söz cem' eylemeğe hıfzın kuvveti katı olur." (8a-8b) şeklinde dile getirmiştir. Nitekim ortaya koyduğu eserler vasıtasıyla da, bu hususiyeti gözler önüne sermektedir.

Darîr, sultana yaklaşmak ve sohbet meclisinde bulunmak amacıyla 1377'de Erzurum'dan Mısır'a gitmiştir ki o dönemde Memlûk hükümlerliği söz konusudur. Memlûk sultanlarının çoğu Türkçe dışında dil bilmemekte, Türk âlim ve ediplerini himaye etmektedir. Ayrıca ordu dili ile saray dili Türkçe'dir. Bu tutum, çok sayıda âlim ve şairin Mısır'a gitmesine sebep olmuştur (Banarlı, 1971: 360-361).⁴ Eserleri genellikle önce Memlûk sultan ve emirlerinin huzurunda yapılan ilim meclislerinde ve sohbetlerde anlatılmış, daha sonra kitap hâline getirilmiştir. Umumiyetle sultanların emri üzerine kaleme almış olduğu eserlerinde, Arapça kaynaklardan faydalanmakla birlikte eserleri tamamen tercüme değildir. Darîr, kendinden pek çok şey eklemiş ve serbest aktarma yolu ile eserlerine telif niteliği kazandırmıştır. Darîr, Anadolu'da yaygın olan ve kulaktan kulağa söylenen halk hikâyelerini, Kur'an kıssalarını, evliya ve enbiya menakıbını, din büyüklerinin efsanevî kişilikleri etrafında söylenen hikâyeleri iyi bilmektedir. Bu yönüyle çağdaşı olan, *Varka ve Gülşah* şairi Meddah Yûsuf'a benzetilmiş, meddah ve kıssahanlardan biri olarak kabul edilmiştir (Karahana, 1994: 17).⁵

Darîr'in manzum ve mensur birçok eseri bulunmaktadır: Kur'an-ı Kerim'de *ahsenü'l-kasas* (Yûsuf, 12/3) olarak vafedilen Yusuf kıssasını anlatan *Kıssa-i Yûsuf*'u (Karahana, 1994), Hz. Peygamber'in hadislerini hikâyelerle anlattığı *Yüz Hadis Yüz Hikâye* (Darîr, 2007) adlı eseri, Vâkıdî'nin eserinden istifade ederek yazdığı *Fütûhu's-Şâm Tercümesi* (Altun, 1996), Hz. Peygamber'in hayatını manzum mensur karışık olarak anlattığı *Siyer-i Nebî'si* (Erkan, 1986; Yılmaz, 2004; Kaplan, 2006, Egüz, 2013; Dikmen 2009) bu meyanda zikredilebilir. Ebu'l-Hasan el-Bekrî'nin Arapça siyerini esas almakla birlikte farklı kaynaklardaki bilgileri de özümseyip kendine özgü bir şekilde harmanlayan Darîr, *Siyer-i Nebî* ile Batı Türkçesi'ndeki ilk tercüme-telif siyeri yazmıştır. Mısır sultanının isteği üzerine yazılmış olan eser, halk tarafından beğenilerek yaygın bir şekilde okunmuş ve siyer türündeki diğer eserlere kaynaklık etmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferleri sırasında Anadolu'ya getirilmiş olan siyerin, III. Murat döneminde saray nakkaşhanesinde büyük emek ve masraflarla altı cilt hâlinde⁶ resimlenmesi esere ayrı bir zenginlik katmıştır. *Siyer-i Nebî* bu yönüyle, Hz. Peygamber'in hayatının tamamını konu edinen tek minyatürlü siyer olma vasfına sahiptir. Eserin önemini arttıran bir başka yönü de, Hz. Peygamber'in dünyayı teşriflerinin anlatıldığı kısımda yer alan manzum mevlid metnidir. Mevlid deyince edebiyatımızda ilk akla gelen Süleyman Çelebi olmakla birlikte Darîr, *Siyer-i Nebî*'de ondan daha önce kaleme aldığı bu manzume ile ilk mevlid yazan şahsiyetlerden birisi olmuştur (Pekolcay, 1955: 63; Veled Çelebi, 1972: 14-16; Yavuz, 2007: 61-86).

² Darîr, *Siyer-i Nebî*, TSMK., H. 1221, 6b. Bundan sonra esere ait varak numaraları metin içinde verilecektir.

³ İbn Manzûr (1997). *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdır, IV, 118; Şemseddin Sâmî (1989). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 853. Şemseddin Sâmî Kâmûsu'l-A'lâm adlı eserinde, Darîr'in meşhur İslam âlimlerinden pek çok zata lakap olduğunu, en meşhurlarının isim ve künyesinde zikredildiğini ifade etmektedir. Şemseddin Sâmî (1996). *Kâmûsu'l-A'lâm*, Ankara: Kaşgar Neşriyat, IV, 2979. Görme engelliler ve başarıları ile ön plana çıkan isimler hakkında detaylı çalışma için ayrıca bkz. Mehmet Emin Demirci (2005). *Homeros'tan Aşık Veysel'e Tarihte ve Toplum Yaşamında Körler, Bilgelik mi Çaresizlik mi?*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları; Esra Egüz (2015). "Erzurumlu Mustafa Darîr'in Eserlerinde Görme Duyusu ve Körlük", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 32.

⁴ İskendername adlı eseri ile şöhret bulmuş olan Ahmedî de, Mısır'daki edebî muhite dâhil olanlardandır. Konuyla ilgili bkz. Yaşar Akdoğan (1988). *İskendername'den Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. Memlûkler döneminde Türklerin önemi ve ilmi anlamda katkısı hakkında ayrıca bkz. İsmail Yiğit (2002). "Memlûkler Dönemi (1250-1517) İlmî Hareketine Genel Bir Bakış", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, V, 748-756; Samira Kortantamer (1999). "Memlûklar'da Türk Kültürü", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir, 173-190.

⁵ Bu tür kıssa anlatıcılar ve halk tarafından sıkça okunan kitaplar hakkında bkz. Zehra Öztürk (2003). "Eğitim Tarihinde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar", *Değerler Eğitimi Dergisi*, S. 4, 131-155; Mustafa Kara (2000). "XIV. ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunu Besleyen Türkçe Kitaplar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa, S. 8, 29-58; Zehra Öztürk (2007). "Osmanlı Döneminde Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, İstanbul, S. 9, 401-445.

⁶ *Siyer-i Nebî*'nin minyatürlü nüshasının ilk cildi TSMK. H. 1221, ikinci cilt TSMK. H. 1222 numaralara kayıtlı, üçüncü cilt New York Public Library Spencer Koleksiyonu'na, dördüncü cilt ise Dublin Chester Beatty Library, T. 419 numaralı demirbaş numarasına kayıtlıdır. Dördüncü cildin bir kopyası İstanbul Türk ve İslam eserleri Müzesi İbrahim Paşa Sarayı T.1974'te bulunmaktadır. Beşinci cilt kayıp olup altıncı ve son cilt, TSMK. H. 1223 numaralı kayıta bulunmaktadır. Zeren Tanındı (2006). *Siyer-i Nebî, İslam Tasvir Sanatında Hz. Muhammed'in Hayatı*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, II. Baskı.

Nûr-ı Muhammedî anlayışının izlerini süreceğimiz çalışmamızda Siyer-i Nebî'nin minyatürlü nüshasının ilk cildi olan TSMK. H. 1221 nolu yazma esas alınmıştır. Zira eser *hamdele, salvele, dört halifeye övgü* ile başlamakta, *sebeb-i teliften* sonra Hz. Peygamber'in nurunun bütün mahlûkattan önce yaratılışından ve peygamberden peygambere intikalinden bahsetmektedir. Eserde anlatılan Nûr-ı Muhammedî ilkesini metin ve minyatür ışığında ele almadan önce bu tasavvufî terim hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

Nûr-ı Muhammedî Kavramı

"Hz. Muhammed'e mahsus nur, nübüvvet nuru"⁷ demek olan Nûr-ı Muhammedî, Rasulullah'ın manevî şahsiyetini ifade etmek üzere kullanılan tasavvufî bir terimdir. Bu anlayış, Hz. Peygamber'in nurunun bütün varlıklardan önce yaratıldığı düşüncesine dayanmaktadır. Buna göre her kemâlin başlangıcı, her güzel hasletin menşei olan Hz. Peygamber, zâhiren ve bâtinen bütün faziletlerde ve kemâlâtta öncelik sahibidir (Demirci, 1983: 239; Demirci, 2008:2). Zira bilginin kaynağı olan Resul-i Ekrem'in manevî hüviyeti olan Hakikat-i Muhammediyye, onun zât, sıfat, fiil ve isimlerini en mükemmel ve en yüksek seviyede yansıtan bir aynadır. Bu sebepten O, ilâhî akıl ve küllî akla sahip insan-ı kâmindir. Allah ilim sıfatıyla en üst seviyede O'nda tecelli etmiştir. Bu bakımdan Hz. Peygamber kân-ı irfândır; marifetlerin kaynağıdır (Kemikli, 2007: 31).

Vahdet-i Vücûd anlayışına göre "Vücûd-ı mutlak"ın taayyün ettiği ilk mertebeye, hakikat-i Muhammediyye adı verilir. Hakikat-i Muhammediyye, vücûd-ı mutlakın ahadiyyetini vâhidiyyete dönüştürmek suretiyle taayyüne başlamasıdır. Vücûd-ı mutlak açısından bakıldığında bu mertebe var oluşun başlangıcıdır. Mevcûdat açısından bakıldığında ise gerçek yaratma fiili, vücûd-ı mutlakın Hakikat-i Muhammediyye mertebesine tenezzülünden sonra olmuş ve her şey ondan yaratılmıştır" (Demirci, 1997: 179). Bu anlayışa göre, Hz. Peygamber'in altmış üç senelik zamanla sınırlı cismanî hayatından ayrı bir varlığı daha mevcuttur. Allah'tan başka hiçbir şey yok iken ilk defa Hakikat-i Muhammediyye var olmuş, bütün yaratıklar bu hakikatten ve onun için yaratılmıştır. Âlemin yaratılma sebebi, maddesi ve gayesi bu hakikattir. Tasavvufta kutsî hadis olarak sıkça kullanılan, "Levlâke levlâk lemâ halaktü'l-eflâk (Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım)" (Aclûnî, 1351: II/164) şeklindeki rivayet ile bu husus anlatılmaktadır. Hallâc'ın terminolojisiyle Nûr-ı Muhammedî olarak ifade edilen bu nazariyeyi İbn Arabî, Hakikat-i Muhammediyye adıyla sistemleştirmiştir. Bu nazariyenin dayandırıldığı "Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bunun için âlemi yarattım" (Aclûnî, 1351: II/132) şeklindeki rivayet⁸, tasavvuf literatüründe şöhret bulmuştur. Hakikat-i Muhammediyye fikri, yaratılışı sevgi ve aşk unsuruna bağladığı için tasavvuf edebiyatının gelişmesine önemli katkılar sağlamış, birçok şaire ilham kaynağı olmuştur (Eraydın, 2014, 95-107). Bilal Kemikli'nin de ifade ettiği gibi "Dost ilinde temaşa ettiği güzellikleri terennüm ederek içinde yaşanan hayatı anlamlandırmaya çalışan sûfi şair, Hakikat-i Muhammedî telakkisiyle, Hz. Peygamber'in manevî hüviyetini ifade etmektedir. O, bu hüviyetten yola çıkarak *kenz-i mahfî, mebdâ' ve me'ad, lübbü'l-lüb* gibi mensur eserler kaleme almıştır. Ayrıca bu manevî hüviyetten *Muhammediye* ve *Ahmediye* gibi mesnevilerde ve *dîvân-ı ilâhiyat*larda sıkça bahseder. Şöyle diyebiliriz; Hakikat-i Muhammedî, Ahmed Yesevî'den (ö. 1167) bu yana gelişen tasavvuf edebiyatında en çok üzerinde durulan konulardan birisidir." (Kemikli, 2007: 29)

Siyer-i Nebî Metninde Nûr-ı Muhammedî Anlayışı

Siyer-i Nebî'nin birinci cildinde, yaratılış merhalelerinin ve Nûr-ı Muhammedî ilkesinin halk anlayışına indirgenerek anlatıldığı görülmektedir. Ka'bu'l-Ahbâr'dan nakledilen rivayetler ışığında verilen bilgiler, "Cemî' münzel kitâblarda Allah Te'âlâ ve Tekaddes mürsel rasûllere bildürüpdür Resûlün hilkatini ve rûhunu ve nûrunu ve aklını nice yaratdı. (14a)" ifadesi ile başlamaktadır. Hz. Muhammed'in "Allah'ın ilk yarattığı şey, benim ruhumdur.", "Allah'ın ilk yarattığı şey, nûrumdur.", "Allah'ın ilk yarattığı şey, aklımdır.", "Allah'ın ilk yarattığı şey, kalemdir." buyurduğu ifade edilerek, konu bu rivayetler üzerine temellendirilmiştir.⁹ Resulullah'ın zikrettiği bu dört rivayete dair meşayihin çok şeyler söylediğini ifade eden Darîr, Şeyh Muhammed Hemedân'den işittiklerini aktarmıştır. Buna göre önce Resul'ün ruhu yaratılmış ve ona bir makam verilmiştir. Adı olmayan bu makamın şerhi de yoktur ve ukûl-i kâsıra zaten bu

⁷ Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in "ışık saçan bir kandil" (Ahzâb 33/46) olduğu belirtilmekte ve O'nun "Allah'tan gelen bir nûr" (Mâide 5/15) olduğu ifade edilmektedir. Nitekim Hz. Peygamber'in çokça kullanılan isim ve sıfatlarından biri de "Nûru'l-Hüdâ" dr.

⁸ İbn Teymiyye'ye göre rivayet, ne zayıf ne de sahih senet taşımaz, uydurmadır. (İsmail Hakkı Aydın (2002). "Kenz-i Mahfî", DİA., Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXV, 259) Aliyyü'l-Kârî ise hadis olmamakla beraber taşıdığı anlam itibarıyla "İns ve cinni bana ibadet etsinler diye yarattım" (Zâriyât 51/56) ayetine uygun olduğunu, ayetteki "bana ibadet etsinler" ifadesini bazı müfessirlerin "beni tanısınlar" şeklinde yorumladığını söyler. İbn-i Arabî'ye göre "Gizli bir hazine idim" ifadesi nakil açısından sabit değilse de keşfen sahihtir. Bu görüş pek çok mutasavvıf tarafından benimsenmiştir. Rivayetin sıhhati ile ilgili değerlendirmeler için ayrıca bkz. Ahmet Yıldırım (2000). Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 98; Harun Ünal (2007). Uydurma Hadisler, İstanbul: Mirac Yayınları, I, 133-138.

⁹ Bu rivayetlerin değerlendirilmesi hakkında bkz. Ahmet Yıldırım (2003). "İlk Yaratılan Varlık Bağlamında Hadislerde Yaratılış Problemi", *Tabula Rasa*, Isparta, S. 8, 163-180; Rifat Okudan (2003). "Hz. Peygamber'den İlk Yaratılan Şey Hakkında Rivayet Edilen Hadisler Işığında Hakikat-i Muhammediyye", *VI. Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Isparta, 165-178; Rifat Okudan (2003). "Hakikat-i Muhammediyye: Felsefi Temelleri ve Dinî Asıllarının Değerlendirilmesi", *SDÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11, 139-164.

makama erişemez. Sonra onun ruhundan nuru yaratılmıştır. Ruhtan ilk yaratılan Resul'ün ruhu, nurdan ilk yaratılan Hz. Peygamber'in nuru, akıldan ilk yaratılan yine onun akılı, eşyadan ilk yaratılan ise kalemdir. Resul'ün nuru yaratıldığında nuruyla ruhu arasında 12 hicab yaratılmıştır. Bu hicablar; kudret, azamet, minnet, rahmet, saadet, keramet, menzilet, hidayet, nübüvvet, şefaât, rifat ve madelettir. Kudret hicabında nûr, 12000 yıl kalarak kulluk ve taatte bulunmuştur ve zikri "Sübhâne'l-'aliyyi'l-a'lâ" olmuştur. Bundan sonraki mertebelerde bir taraftan yükselirken kalma süresi biner yıl azalarak devam etmiş, her hicabda farklı zikirleri vird edinmiştir. Ma'delet hicabında 1000 yıl kalmış olan Resul'ün nuru, 12 hicab içinde 78000 yıl taatte ve tesbihatta bulunmuştur. Her bir hicabın kalınlığının 500 yıl kadar yol, her bir hicâbın birbirine uzaklığının 500 yıllık yol olduğu ifade edilmiştir. Resul'ün nuruna Cenab-ı Hak tarafından 12 türlü hilat verilmiştir ki bunlar; saadet, şeref, minnet, rahmet, inayet, keramet, hidayet, menzilet, rifat, şefaât, heybet ve madelettir. Sonra Resul nuruna her biri bu dünyanın yetmiş katı büyüklüğünde olan 24 deniz arz edilmiştir. Bu denizler; azamet, saadet, rahmet, ibadet, akıl, marifet, ilim, hilm, rıfk, sıdk, havf, recâ, huşû, hevâ, safâ, lutf, hikmet, rıza, muhabbet, şeref, nübüvvet, risalet, riyazet ve şefaattir. Resul'ün nuru, Cenâb-ı Hakk'ın fermanı ile bu yirmi dört denizden geçmiş ve aynı zamanda yirmi dört sıfat ile mevsuf olmuştur. Daha sonra nura Allah nidâ eyleyip "Ey nur! Harekete gel kendini depre, silkin." buyurmuştur. Nur denilenleri yapınca Allah, Resul'ün nurundan diğer peygamberlerin nurunu ve O'nun ruhundan diğer peygamberlerin ruhunu yaratmıştır. Diğer peygamberlerin nuru Resul'ün nurundan ayrılınca kesret olmuştur. Allah, Resul'ün nuruna kendisinin kim olduğunu sormuş, "Sen tek olan ve eşi benzeri olmayan bir ilâhsın. Yücelik sana mahsustur, mülk, melekût, izzet ve ceberût senindir. Âhiret ve bekâ da senindir." cevabını almıştır. Resul'ün nuru, bu sorunun ve cevabının heybetinden terlemiş; Allah terinden inciye yaratmış ve ikiye ayırmıştır. Bunu ikiye ve tekrar ikiye ayırıp bir parçasından kalemi yaratmış, diğer parçayı tekrar ikiye ayırmıştır. Cenab-ı Hak, heybet nazarıyla bakınca o parça eriyip akmış ve su olmuştur. Diğer parçadan da arşı yaratmış ve su üzerinde karar kılmasını emretmiştir. Netice olarak bütün mahlûkat sûrî ve ma'nevî Resul'ün nurundan yaratılmıştır. Bütün mevcudat, O var olduktan sonra halk edilmiştir (14a-18b).

Metinde âlemin ve nübüvvetin yaratılışına dair mensur olarak verilen bu bilgilerden sonra gelen manzum kısımda da Nûr-ı Muhammedî'ye dair bilgiler verilmektedir:

Zihî habîb ü zihî güzîde-i mevcûd
Ki cümle varlığı aslıdır anuñ nûrî

Vücûdî cümle vücûduñ hulâsa-i mevcûd
Ve rûhî cümle-i ervâhuñ oldu mahbûrî

Anuñ cemâl ü celâlınden oldu cümle cihân
Anuñ elini dutan oldu halk magfûrî

Kaçan ki kâf u nûna irdi oldu kün feyekûn
Yine kıyâm anuñdur kaçan ki nefh ide sûrî (18b)

Nûr-ı Muhammedî'nin ilk varlık olarak yaratılması yanında bu nûrun peygamberlerin alınlarında silsile hâlinde görülmesi ve Hz. Peygamber'de asıl sahibine ulaşması anlayışı da *Siyer-i Nebî*'de anlatılmıştır. Allah'ın emri ile nûr, önce Âdem peygamberin alınına inmiştir. Bu andan sonra Hz. Âdem kendi alından tesbih, tehlîl, takdîs ve temcîd sesleri duyduğundan merak edip Cenab-ı Hakk'tan sual eylemiştir. Gelen cevap Habîb'inin nûru olduğu ve ona atalık edeceği yönündedir. "Yâ Âdem, ol nûr katuñda emânetdür. 'Ahd ü misâkum üzerüñde olsun ki bu emâneti zürriyetüñe vasiyyet kılasuñ ve evlâduñ birle 'ahd idesüñ tâ kim ol nûrî arı asıldan arı sulbden arı rahme tapşuralar" buyrulmuş, Hz. Âdem (as) de kabul etmiştir (22b-23a). Metinde izah edildiğine göre Havvâ'nın çok sayıda çocuğu olmasına rağmen Şît'e hamile kalmasına kadar bu nûr, Âdem'de karar eylemiş, hamile kalmasıyla Havvâ'nın alınına geçmiştir: "... vakt ü sâat yetişdi Hak Teâlâ hazreti Havvâ'yı Şît peygambere hâmile kıldı. Âdem peygamber ziyâde şâdman oldu. Ol gice kim emânet hısmına değdi Resülün nuri Âdem safinün alından nakl idüp Havvânun alında zâhir oldu. Cemî yer ve gök ehlinün gözüne mergûb u mahbûb göründi. Uçmak ehli gerek hûr u gilmân ve gerek rıdvân u vildândır. Havvânun gelüp cemâl-i bâ-kemâlin seyrân iderlerdi ve uçmak tuhfelerinden yâdigârlar getirürlerdi..." (23b-24a). Metinde de ifade edildiği üzere hamilelikte Hz. Havvâ'ya geçen nur, doğumdan sonra Şît'in alında zuhur etmiştir

Şît belli bir yaşa geldikten sonra Hz. Âdem, oğluna alındaki nûr hakkında bilgi vermiş, meleklerin şahadeti ile kendisinden misak almıştır. "Arı sulbden arı rahme geçmesi" ilkesi esasına dayalı olarak bu nurun intikali devam etmiştir. Nitekim nuru taşıyan kişi bazen çok sayıda hanımla evlenmiş, çoluk çocuk sahibi olmuş, fakat nur kendisinden gitmemiştir. Nuh peygamber için *Siyer-i Nebî*'de anlatılanlar bu bağlamda değerlendirilebilir. Şöyle ki: "Nûh peygamber çok avrat aldı nûr kendüden nakl itmedi. Resul nûrî Nûh peygamberün alında beş yüz yıl karâr eyledi mukîm oldu. Sonra bir hatun aldı adı Mahmûde'ydi.

Hâmile oldu, bir ıyâl vücûda getürdi, Resûlün nûrı o tıfil yüzinde göründi.” (29b). Nitekim Hz. Nuh, soyu asil ve temiz bir hanımla evlenip eşinin hamile kalması ile nur alından kaybolmuştur. Nurun karar kılma süresinin geciktiği durumlarda bazen hâtiften gelen ses (49b-50a), bazen de rüya yoluyla bilgilendirme¹⁰ durumu söz konusu edilmiştir.

Dünyayı teşrif ettiği gece gökyüzünün büründüğü hâli betimleyen Âmine'nin, “Ben yukarı bakdum sanasuñ nûr içinde gark oldum” sözü de bu bağlamda değerlendirilebilir. Yine doğumu esnasında nûrun yayılması ile ilgili anlatılan “...Mekke şehri nûra gark olmuş, nûr Âmine hatunuñ evinden Hicâz şehrinüñ üzerine dağılır. Andan ‘Abdûlmuttalib gördü kim ol nûr göründükce taşdan ve dîvârdan tesbîh ve tehlîl âvâzı gelürdi...” (227b) ifadeleri de bu büyük nûru betimlemektedir. Halîme hatunun sütannelik yapmak için bebek Muhammed'i kucaklayıp yüzüne baktığında nakledilen, “Öyle kıyâs itdi kim gûyâ bir bedr ay kucağına aldı. Resûl dahı Halîme'nüñ yüzine bakup tebessüm iderdi. Pes Resûlüñ mübârek dudakları arasından bir nûr çıkdı yalabdı” (254a) ifadeleri O'nda zuhur eden nuru ve aydınlığı betimlemektedir. Mübalağalı bir anlatımla metinde yer alan şu ifadeler O'nun nurunu tavsif etmektedir. “Andan Halîme evinde çerâk yandurmazdı Resûlün nûrı evin münevver iderdi.” (259b). Eserin manzum kısımlarında da nûruna ve parlaklığına işaret eden beyitler söz konusudur:

Kamusı kaldı hayrân ol cemâle
Ki bu ay yüzlü âdemden mi indi

Beşer dimeye kimse bu hûriye
Ferîştedür ola mı gökden indi

Kimesne görmedi kim ay giye don
Güneşi kim görübdür ata bindi

Resûli her kişi kim bakdı gördi
Âdem sanmadı anı ay sandı (275a-275b)

Hakikat-ı Muhammediyye fikrine göre bütün diğer peygamberler, dünyada mazhar oldukları ismin hükmünü, eserini, ilmini, hikmetini, zevkini ve tecellisini Nûr-ı Muhammedî'den alırlar (Eraydın, 2014: 107). Bu yönüyle Hz. Muhammed peygamberlerin hepsinden daha üstün tutulmuştur. *Siyer-i Nebî* metninde de Hz. Peygamber'in diğer bütün peygamberlere ve mevcudata üstün kılınması anlayışı farklı şekillerde ifade edilmiştir. Darîr “Allah Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini ve İmrân ailesini seçip âlemlere üstün kıldı.” (Âl-i İmrân, 3/33) âyetinden faydalanarak yaptığı açıklamada Hz. Muhammed'in zikredilen isimlerden ulu kılındığını, yer ve gök ehlinde bahtlı olduğunu ifade etmektedir. “... Ve cemî' mahlûkâtıdan anı kendözine yakîn ve sırrı hazînesine emîn kıldı. Andan yukarı olan meleklere fermân oldu kim Muhammed'e hidmet idüp kulluk ideler” (10a/21a). Nitekim Resulullah'ın doğumu esnasında Âmine'ye hâtiften gelen nidâ, onun özel konumuna bu bağlamda vurgu yapmaktadır: “Onu üç gün insanların gözünden saklayın ve peygamberlerin sıfatları ile sıfatlandırın. Muhammed'i Âdem'in hilkatı, Şit'in marifeti, Nuh'un şecâati, İbrahim'in dostluğu, İsmail'in mütekellimliği, İshak'ın Hak emrine rızası, Salih'in fesahati, Lokman'ın hikmeti, Yakub'un beşâreti, Yûsuf'un hüsn-i cemâli, Eyyüb'ün sabrı, Mûsâ'nın sıkıntıları, Yûnus'un tâati, Yuşa'nın gazâsı, Dâvûd'un hûb âvâzı, Süleyman'ın heybeti, Danyal'ın muhabbeti, İlyas'ın vakarı, Yahya'nın ismeti, Zekeriyâ'nın kabulîyyeti, İsa'nın zühd ve takvası ile sıfatlandırın.” (221a-221b). Hz. Peygamber, diğer peygamberlerin ön plana çıkmış olan hasletleri taşıması sebebiyle onlardan üstün tutulmuştur.

Aynı zamanda *Siyer-i Nebî*'de her şeyin Hz. Muhammed hürmetine yaratıldığı vurgusuna da sıkça rastlanmaktadır:

Cemî' mahlûkuñ maksadı oldur
Kamu maksûdaruñ mahmûdı oldur

Dilek oldur cihânuñ olduğundan
Bu kevnîyle mekânüñ olduğundan (22a)

Metinde aynı zamanda kutsalın tezahürü olarak bir de sanduka meselesi¹¹ gündeme gelmektedir. Tefsirlerde Bakara suresinin 248. âyetinde yer alan tâbût kelimesinin bu sandığı ifade ettiği anlatılmaktadır.¹²

¹⁰ Hz. İsmail'in oğlu Kaydar, İshak peygamber zürriyetinden 70 kadınla evlenip çok sayıda çocuğu olmasına rağmen nûr uzun süre onda karar kılmaştı. İnsan suretinde bir melek yanına gelerek kurban kesmesini tavsiye etmiş, 700 koçtan sonra kurbanı kabul edilmiştir. Daha sonra melek, ağacın dibinde uyumasını söylemiştir. Rüyasında ahir zaman peygamberinin İshak peygamber soyundan değil Araplardan geleceği söylenerek evleneceği kişinin adı belirtilmiştir. (36a-38b)

¹¹ Sandukanın mahiyeti; Yahudilik ve İslâm kültürü için taşıdığı anlamlar hususunda detaylı bilgi için bkz. Lütfi Kaçan (2004). *Kitab-ı Mukaddes ve İslâm Geleneğinde Ahid Sandığı*, İstanbul: Ataç Yayınları. Ayrıca bkz. Abdullah Aydemir (1979). Tefsirde İsrâiliyyât, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 205.

H. Âdem'e Cebrâil tarafından verilen sandık, *Siyer-i Nebî* metninde şöyle tavsif edilmektedir: "Ol tâbût ak incüden idi ve kızıl altundan kapagı varidi kilidli idi anun miftâhu mürsel peygamberler eli idi, mürsel peygamberlerden gayriya açılmazdı. İki başında iki kulpu varidi tutmağičün." (30a). Bu sandık H. Âdem'e soyundan gelecek olan Resul, enbiyâ ve ulü'l-azm peygamberlerin isimlerini, sırasını, şeklini, hey'etini, mertebesini göstermede câm-ı cihân-nümâ (30b)¹³ gibidir. Bu sandığı açma izni sadece peygamberlere verilmiştir. H. Âdem tâbûtu açınca "Gördi bildi kim mürsel nebiler ve gayr-ı mürsel kimlerdür, mertebeleri nedür ve dahı mürsel peygamberlerde ululazm kimlerdir ve kaçdır. Kamusun ol tâbût içinde temâşâ kıldı." (30b-31a). Bu sandık ölümüne kadar H. Âdem'de kalmış, sonra Şit'e geçmiştir.¹⁴ Akabinde atadan ataya sürekli olarak miras yoluyla Âdem soyundan gelenlere aktarılmıştır. Cebrail, İbrahim peygamberden sandığı açmasını istemiş, H. İshak ve H. İsmail'in ruhlarını göstererek onların neslinden gelecek mürsel peygamberler olduklarını söylemiştir. İshak peygamberin İsrailoğulları'nın atası olacağını, H. İsmail'in ise sadece H. Muhammed'in dedesi olacağını belirtmiştir. H. İbrahim bu sandığı oğlu İsmail'e emanet etmiş, ondan da oğlu Kaydar'a geçmiştir. Nûr-ı Muhammedî oğluna nakledilince ölümünün yaklaştığını anlayarak sandığı açmak istemiş, ancak peygamber olmadığı için başarılı olamamıştır. İshak peygamberin oğulları sandukanın kendilerine verilmesi hususunda çok mücadele etmelerine rağmen Kaydar onlara vermemiştir.¹⁵ Bu esnada "Ya Kaydar! Dur tâbûtu bu yana getürgil. Ammun oğlu Ya'kûb peygambere virgil" (38b-39a) şeklinde bir ses işitmiş, Yakub Peygambere bu emaneti vermiştir.

Minyatürlerde Nûr-ı Muhammedî Anlayışı

Dinî konulu minyatürler, kendine has birtakım özelliklere sahiptir ve kutsal sayılan kişilerin manevî öncülüğünü açığa çıkarmak için birtakım semboller kullanılmıştır. Hıristiyan resimlerinde, kiliselerin iç mekân duvar ve tavan resimlerinde, heykellerinde, minyatürlerinde çizilen kutsal kişiler başlarındaki sembollerle gösterilmiştir. Mukaddes kişiler boyunlarından yukarı, yarım ay şeklinde başının tamamını içine alan veya bütünüyle baş üzerinde âdeta boşlukta duran altın bir çemberle sembolize edilmiştir. Bu simgelere ışık çemberi (Circle of Light) ya da kutsal ışık, hâle (Aura) adı verilir. Kişinin kutsallığını vurgulamak amacıyla kullanılan bu sembol, azizler, melekler, H. Meryem, H. İsa ve havarileri için kullanılmıştır (Ferguson, 1976, Çoruhlu, 1995: 577-592; Sunay, 2012: 197-213).

İslâm resim sanatında, tasvir edilen şahsın yüz hatlarının çizilmeyerek beyaz bir örtü ile kapatılması, başın üzerinde ışıklı bir alevin bulunması, bazen her ikisinin birlikte tasviri ilk akla gelen kutsallık sembolleridir. *Siyer-i Nebî* minyatürlerinde Nûr-ı Muhammedî anlayışını somutlaştırmak için hâle kullanılmış, peygamberler ve peygamberlik görevi olmasa bile alında Nûr-ı Muhammedî'yi taşıyanlar bu sembol ile tasvir edilmiştir. Metinde vurgulanan nurun intikal silsilesine resimde de dikkat edilmiştir. Nitekim alındaki nur, emânet sahibine geçince tasvirlerde hâlenin ortadan kalktığı görülmektedir. Bu emare kuşaktan kuşağa geçmiş, en sonunda onun asıl sahibi olan H. Muhammed'e ulaşmıştır.

Nûr-ı Muhammedî'nin ilk tecelli ettiği H. Âdem, oğlu Şit ile birlikte üç farklı minyatürde tasvir edilmiştir. Kıyafet ve fizikî özellikler açısından baba ile oğlun aynı betimlendiği tasvirlerden ilkinde (Resim 1) alındaki nur oğlu Şit'e geçmekle birlikte H. Âdem, nübüvvet vasfı sebebiyle minyatürlerde hâle ile tasvir edilmiştir. H. İsmail'in oğlu Kaydar, avlanma sahnesinde (Resim 2) ve ağacın altında uyuduğu resimde bu nuru taşıdığı için hâleli resmedilmişken, H. Yakub'la karşılaştıkları resimde (Resim 3) nur eşine geçtiği için hâle bulunmamaktadır (39b). Minyatürlerde Nûr-ı Muhammedî'nin nakli ve silsilenin devamı, bu kurala uygun olarak sürdürülmüştür.

H. Peygamber'in en yakınlarından olan dedesi Abdülmuttalib, bu nura sahip olduğu sürece hâle ile tasvir edilmiştir. Birkaç resimde hâle olması gerekirken gözden kaçtığı ya da nur kendisinden gittiği halde hâleli tasvir edildiği (Resim 4) görülmektedir. Ancak böylesine hacimli bir çalışmanın nakkaşhanedeki bir ya da birkaç sanatçı ekibinin elinden çıktığını düşünecek olursak bu durum normal karşılanabilir.

¹² "Peygamberleri onlara şunu da söylemişti: Haberiniz olsun onun melikliğinin alâmeti size o tâbûtun gelmesi olacaktır..." Bakara, 2/248. Meselâ Elmalılı, tefsirinde bu sandıktan maksadın Tevrat sandığı olduğunu söylemekte ve Allah tarafından H. Âdem'e inzal edilmiş olduğunu, içinde evlâdından gelecek enbiyânın suretlerinin bulunduğunu ifade etmektedir. Şimşir ağacından ve en boy üç iki kadar olan sandık, H. Âdem'in vefatına kadar onda kalmış, daha sonra birer evladına tevârüs etmiştir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (1971). Hak Dini Kur'an Dili, İstanbul: Eser Neşriyat, III. Baskı, II/831.

¹³ Câm-ı cihân-nümâ, dünyayı seyrettiren kadeh demektir. Ahmet Talat Onay (1992). Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 88. Metinde bu tabir sandık için, resul ve nebi olan kişilerle ilgili pek çok bilgiyi görebilme imkânına sahip olduğu için kullanılmıştır.

¹⁴ Bu sandık hakkında başka edebî eserlerde de bilgi bulunmaktadır: "Pes Hak Tealâ Âdem'e Uçmak'dan bir tâbût viribidi. Âdem ol tâbûtu açdı, bakdı, gördi ne kim cihânda peygamber ve evliyâ gelecekdür gördi ve fir'avnların ol bizde sûretleri yazılmışdur, evvel Şit âhır Muhammed Mustafâ. Her ne kim kâfirler var, Kâbil arkasından geldi ve ne kim peygamberler geldi Hâbil arkasından geldi. Andan Âdem arkasından birkaç kıl çıkardı, ol tâbûtun içine kodı, eytdi: Ya oğul sen düşmene zafer bulasın mâdemki bu tâbût senünle ola. Dahı ne vaktin ki kullar agara, bil kim ecelün yakın geldi." İsmet Cemiloğlu (1994). 14. Yüzyıla Ait Bir Kısas-ı Enbiyâ Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 136.

¹⁵ Bu hikâye, Altıparmak'ın *Peygamberler Tarihi*'nde de anlatılmaktadır. Muhammed Altıparmak (ty.). Peygamberler Tarihi, Huzur Yayınları, 251.

H. Peygamber'in babası Abdullah da, bütün minyatürlerde yüz hatları çizilmiş olarak ve hâle ile tasvir edilmiştir (Resim 5). Siyer-i Nebî'de Abdullah'ın herkes tarafından sevildiği de ifade edilmektedir. Nitekim evlenme çağına gelince bütün kabilelerin ileri gelenleri, kızlarını onunla evlendirmek için âdeta yarışa girmişlerdir. Hatta metinde aktarıldığına göre bir Yahudi kadın, Abdullah'la evlenebilmek için pek çok mal yükleyerek uzak diyarlardan Mekke'ye gelmiş, Abdullah bu teklifi kabul etmemiştir. Yahudi kadının ikamet ettiği süre içinde Abdullah evlenmiş ve eşi Âmine hatun Hz. Muhammed'e hamile kalmış, nur da ona geçmiştir. Bu arada Abdullah, o Yahudi kadın ile tekrar karşılaşmış ve evlenme teklifinde bulunmuştur. Ancak kadın, "Ol yüzündeki nûr kancaru vardı, kangı kutlu yüze kondı ya kangı devletlü alnına nakl itdi... Benim 'arızım ol nûr idi çün baña kısmet olmadı dahı senden 'arızım kalmadı." (119b-120a) diyerek geri çevirmiştir.¹⁶ Âmine hatun, oğlu Muhammed'e hamile iken nur annenin alnına nakledildiği hâlde babası Abdullah hâleli resmedilmiştir (153b). Bu da, babası Abdullah'a hürmet ve saygının bir ifadesi olsa gerektir.

Siyer-i Nebî'nin TSMK. H. 1221 no'lu birinci cildinde Hz. Peygamber'in annesi Âmine hatun, oğlunu dünyaya getirene kadar hem yüzü beyaz örtü ile gizlenmiş hem hâle ile tasvir edilmiştir (Resim 6). Hâle sembolü Nûr-ı Muhammedî'nin taşıyıcısı olması sebebiyle, yüzünün beyaz örtü ile kapatılması da hürmet ve saygı gereği olsa gerektir. Zira doğumdan sonra hâle görünmemekte, yüzünün beyaz örtü ile tasviri ise devam etmektedir (Resim 7). Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın yüz hatları çizilmişken Âmine'nin yüzünün örtülü olması, nakkaşın tutumu ve tasarrufuyla ilgili olabileceği gibi farklı şekillerde de yorumlanabilir. Nitekim Hz. Peygamber'in hadis-i şerifleri göz önünde bulundurulduğu zaman anneye sevgi ve hürmetin bir adım daha ön planda tutulduğu görülmektedir. Zira bir adam Hz. Peygamber'e gelerek, "Ya Resûlallah! Benim güzel hizmet ve ülfet etmeme insanların en lâıyk olanı kimdir?" diye sormuş, "Annendir." cevabını almıştır. "Sonra kimdir?" diye tekrar sormuş, her defasında "Annendir." cevabını vermiş, dördüncü kez sorduğunda "Babandır." buyurmuşlardır.¹⁷ Yüzünün beyaz örtü ile gizlenip yüz hatlarının çizilmemesi, anneye saygı ve hürmet hususundaki titizlik ve hassasiyetin resme yansması olarak düşünülebilir.¹⁸ Aynı zamanda bu tutum, toplumdaki mahremiyet algısının minyatürdeki tezahürü ile de izah edilebilir.

H. Muhammed'in dünyayı teşrifi ile birlikte bütün vücudunu alev şeklinde saran bir nur ve ışık içinde betimlendiği göze çarpmaktadır. Doğumundan itibaren hep görkemli ve ihtişamlı çizilmiş, kundakta bir bebek olarak tasvir eden dört minyatürde beyaz kundağa sarılı hâlde ve yüz hatları çizilmeksizin beyaz örtü ile örtülü betimlenmiştir. Ucu sivrilerek yükselen ve vücudunun tamamını kuşatan iki katlı hâle, onun ihtişamını daha da artırmıştır (Resim 7). Bu yönüyle minyatürde şilte kaplı zeminin üzerinde en çok dikkat çeken figür, Hz. Muhammed'dir. Arka tarafta iç mekânı tasvir eden kemerli kapıda asılı olan kandil, peygamberin hâlesi yanında âdeta sönük kalmıştır. Bu minyatür, Altıparmak'ın *Peygamberler Tarihi* isimli eserinde geçen "Resûlallah'ın nûru, o gece, lâmbanın nûruna gâlib oldu" (Altıparmak, ty.: 326)¹⁹ ifadesini hatırlatmakta ve daha müşahhas olarak gözümüzde canlandırmaktadır. Ayrıca bebekliği ile ilgili bazı minyatürlerde Resul-i ekrem görünmemekte, ancak iç mekânda odayı farklı bölmelere ayıran kemerli kapıdan çıkan nûr hâlesi ile onun varlığı ifade edilmektedir (Resim 9).

H. Peygamber, TSMK. H. 1221 no'lu *Siyer-i Nebî*'nin hemen hemen bütün minyatürlerde başında taylasanlı²⁰ beyaz sarığı, üzerinde yeşil uzun cübbesi ile yer almaktadır (Resim 10). Üstündeki kıyafet

¹⁶ Bu anlatım, İbn İshak ve İbn Hişam'ın siyerleri başta olmak üzere pek çok eserde yer almaktadır. Konuyla ilgili bilgi için bkz. Nuran Döner, "İlk ve Son Peygamber Hz. Muhammed (sav)", <http://www.sonpeygamber.info/ilk-ve-son-peygamber-hz-muhammed-sav>, Erişim Tarihi: 10.07.2016.

¹⁷ Hadis için bkz. Buhârî, Kitâbü'l-Edeb, 2; Müslim, Kitâbü'l-Birr ve's-Sıla ve'l-Âdâb, 1.

¹⁸ Bu kanaate ulaşmamızda etkili amillerden birisi de, ikinci ciltte yer alan ve Hz. Peygamber'in amcası Ebu Talib'in eşi Fatıma'yı resmeden bir minyatür olmuştur. Hz. Hatice'nin evinin önünde Resulullahla karşılaşan bilgin keşiş Mühelhel'in övgü dolu sözlerini evin cumbasından izlemekte iken tasvir edildikleri resimde Fatıma Hatun hâle olmaksızın beyaz örtü ile betimlenmiştir (Resim 8). Ayrıca Hz. Ali'nin doğumundan sonra ona isim verilmesi olayının tasvirinde de Hz. Peygamber'in yanındaki kadın figür, Ebu Talib'in eşi Fatıma'dır. Bu tasvirde Fatıma hatun için hem yüz örtüsünün hem de hâlenin kullanılması ilginçtir. Konuyu tasvir eden minyatür, ikinci ciltte yer aldığı için farklı bir nakkaş tarafından resimlenmiştir. Bu yönüyle nakkaşın tutumu olarak değerlendirmek mümkündür. Bunun yanında Hz. Peygamber'in amcasının eşi Fatıma Hatun'a karşı duyduğu derin sevgi ve saygının resimdeki tezahürü olarak düşünülebilir. Zira daha doğmadan babasını kaybeden Hz. Muhammed, küçük yaşta annesinin ve ardından dedesi Abdülmuttalib'in vefatıyla amcası Ebu Talib'in himâyesinde olmuştur. Fatıma Hatun, Hz. Peygamber'in kendileri ile birlikte kalacağı haberini ilk duyduğu andan itibaren mutlu olmuştur. Metinde "Andan Fatıma Hatun Resulullah sallallahu 'aleyhi vesellemi hoş dutdı ve ziyâde severdi dâıym ol hazreti güdüp gözedürdi ve hidmetin eylerdi yâddan ve bilişden saklardı" (372a) şeklinde ifade edildiği üzere O'nu sürekli gözetiminde tutmuş ve hizmetinde bulunmuştur. Bu sebeple Resul-i ekrem'in ona karşı büyük bir sevgi ve hürmet beslediği bilinmektedir.

¹⁹ Yine aynı eserde Hz. Peygamber'in halasının dilinden konuyla ilgili şu ifadeler aktarılmaktadır: "Muhammed (s.a.v.)'in doğduğu gece Âmine'nin evinde ebe idim. O hazretin doğumu zamanında bir nur gördüm ki odadaki lambanın ışığı kayboldu." Altıparmak (ty): 325.

²⁰ Taylasan, tarikat şeyhlerinin ve sofuların başlarına sardıkları sarıkların kıvrımları arasından aşağı sarkıttıkları sarık ucunun adıdır. Reşat Ekrem Koçu (1969). *Türk Giyim Kuşan ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları, 223; Mehmet Zeki Pakalın

modeli, Osmanlı giyim tarzını yansıtmaktadır. Bu tutum, resimlendiği dönemin sosyal hayatını ve tasvir eden nakkaşların hayal dünyasını yansıtmaya açısından önemlidir. Aynı zamanda yüz hatlarının çizilmemesi, ihtişamlı hâlesi, konumuna uygun ağır, heybetli, etkileyici çizimleri, kalabalık figürler arasında bile kolaylıkla tanınmasını sağlamaktadır. Nûr-ı Muhammedî'nin asıl sahibine ulaşması ile hâlenin daha ihtişamlı ve dikkat çekici olduğu görülmektedir.

Sonuç

Darîr'in Siyer-i Nebî'si, Batı Türkçesindeki ilk siyer olması hasebiyle bu türdeki eserlere öncülük etmiş ve yön vermiş bir eserdir. Aynı zamanda okuma meclislerinde sıkça okunan, halkın elinden düşürmediği başucu kitaplarından birisidir. İlk tercüme-telif siyer olması, ilk mevlid manzumelerinden birini muhtevi olması gibi hususiyetlerin yanı sıra Hz. Peygamber'in hayatının tamamının minyatürlerle anlatıldığı tek eser olması hasebiyle de önem arz etmektedir. Altı ciltten müteşekkil minyatürlü Siyer-i Nebî'nin minyatürlü nüshasının TSMK. H. 1221 numaralı ilk cildinde, tasavvufta Nûr-ı Muhammedî (Hakikat-i Muhammediyye) olarak tesmiye edilen nazariye, metindeki vurguyla birlikte minyatürlere de yansımıştır. Cenab-ı Hakk'ın ilk yarattığı şey olan nurun, ilk olarak Hz. Âdem'de tecelli edip temiz bir soyda alından alına geçerek Hz. Muhammed'e intikali, minyatürlerde kutsallık alameti olarak gördüğümüz hâle ile sembolize edilmiştir. Babası Abdullah nur kendisinden gittiği halde hürmeten minyatürlerde hale ile resmedilmiş, annesi Âmine ise hale ile çizilmekle birlikte yüz hatları beyaz bir örtü ile kapatılmıştır. Bu nurun asıl sahibi olan Hz. Peygamber ise, bebekliğinden itibaren ihtişamlı hale ve yüzünde beyaz bir örtü ile resmedilmiştir. Görüldüğü üzere minyatürler, eserde anlatılanları görsel hâle getirmekte, soyut bir nazariyeyi bir anlamda somutlaştırmaktadır. Edebî eserde anlatılan tasavvufî bir kavramın sanat vasıtasıyla film şeridi gibi görsel hâle getirilmesi de dikkat çekicidir. Darîr'in kelimelerle ifade ettiği anlamı nakkaş çizgilerle ve renklerle ifade etmiştir. Bu yönüyle eserdeki minyatürler, soyut bir kavramı somut hâle getirerek metni anlamak ve anlamlandırmak, anlatımı kalıcı hâle getirmek hususunda yardımcı olmuş ve eseri zenginleştirmiştir.

KAYNAKÇA

- ACLÜNÎ, İsmail b. Muhammed (1351). *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlül'İlbâs Amma İştehere Mine'l-Ehâdisi alâ Elnetin'n-Nâs*, I-II, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, III. Baskı.
- AKDOĞAN, Yaşar (1988). *İskendernâme'den Seçmeler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ALTINTOP, Nurten (2015). *Dede Ömer Rüşenî'nin Dîvânı'nda Tasavvuf*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ALTUN, Nesrin (1996). *Erzurumlu Darîr'in Fütuhu's-Şam Tercümesi (Açıklamalı Dizin) II cilt*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- AYDEMİR, Abdullah (1979). *Tefsirde İsrâiliyyât*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- AYDIN, İsmail Hakkı (2002). "Kenzi Mahfî", *DİA.*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, XXV, 258-259.
- BANARLI, Nihad Sâmî (1971). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, I-II.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (1992). *Câmiu's-Sahîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları, II. Baskı.
- CEMİLOĞLU, İsmet (1994). *14. Yüzyıla Ait Bir Kıyas-ı Enbiyâ Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÇORUHLU, Yaşar (1995). "Türk Sanatında Hale", *9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Bildiriler*, (23-27 Eylül 1991), c. I, s. 577-592.
- DARİR (2007). *100 Hadis 100 Hikâye*, Haz. Selahattin Yıldırım, Necdet Yılmaz, İstanbul: Dârulhadis, III. Baskı.
- DARİR, *Siyer-i Nebî*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1221.
- DARİR, *Siyer-i Nebî*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1222.
- DEMİRCİ, Mehmet (1983). "Nûr-ı Muhammedî", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir, S. I, s. 239-258.
- DEMİRCİ, Mehmet (1997). "Hakikat-i Muhammediyye", *DİA.*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XV, s. 179-180.
- DEMİRCİ, Mehmet (2008). *Nûr-i Muhammedî*, İstanbul: Kitabevi.
- DEMİRCİ, Mehmet Emin (2005). *Homeros'tan Aşık Veysel'e Tarihte ve Toplum Yaşamında Körler, Bilgelik mi Çaresizlik mi?*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- DİKMEN, Melek (2009). *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 1221 No'lu Siyer-i Nebî'de Metin Minyatür İlişkisi*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DÖNER, Nuran. "İlk ve Son Peygamber Hz. Muhammed (sav)", <http://www.sonpeygamber.info/ilk-ve-son-peygamber-hz-muhammed-sav>, Erişim Tarihi: 10.07.2016.
- Eğüz, Esra (2013). *Erzurumlu Mustafa Darîr'in Sîretü'n-nebî'sindeki Türkçe Manzumeler (İnceleme-Metin)*, Basılmamış Doktora tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EGÜZ, Esra (2015). "Erzurumlu Mustafa Darîr'in Eserlerinde Görme Duyusu ve Körlük", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 32, İstanbul.
- ERAYDIN, Selçuk (2014). *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, XI. Baskı.
- ERKAN, Mustafa (1986). *Sîretü'n-Nebî: Tercümetü'z-Zâhir: İnceleme-Metin*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- FERGUSON, George (1976). *Signs and Symbols in Christian Art*, London: Oxford University.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1977). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları.
- İBN MANZUR (1997). *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Dâru Sâdir, I-VII.
- İZ, Mahir (1969). *Tasavvuf*, İstanbul: Rahle Yayınları.
- KAÇAN, Lütfi (2004). *Kitab-ı Mukaddes ve İslam Geleneğinde Ahid Sandığı*, İstanbul: Ataç Yayınları.

(1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB. Yayınları, c. III, 426; Abdülbaki Gölpınarlı (1977). *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları, 328.

- KAPLAN, Yıldray (2006). *Erzurumlu Kadı Mustafa Darîr'in Kitâb-ı Siyer-i Nebî'si*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARA, Mustafa (2000). "XIV. ve XV. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunu Besleyen Türkçe Kitaplar", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa, S. 8, 29-58.
- KARAHAN, Leyla (1994). *Erzurumlu Darîr, Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KEMİKLİ, Bilal (2007). *Sîfî Aşk ve Ölümlü*, İzmir: Sütun Yayınları.
- KOÇU, Reşat Ekrem (1969). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.
- KORTANTAMER, Samira (1999). "Memlûklar' da Türk Kültürü", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir, 173-190.
- MUHAMMED ALTIPARMAK (ty.). *Peygamberler Tarihi*, İstanbul: Huzur Yayınları.
- MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyri (1992). *Câmiu's-Sahîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları, II. Baskı.
- OKUDAN, Rifat (2003). "Hakikat-i Muhammediyye: Felsefi Temelleri ve Dinî Asıllarının Değerlendirilmesi", *SDÜ. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11, 139-164.
- OKUDAN, Rifat (2003). "Hz. Peygamber' den İlk Yaratılan Şey Hakkında Rivayet Edilen Hadisler Işığında Hakikat-i Muhammediye", *VI. Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğler Kitabı*, Isparta, s. 165-178.
- ONAY, Ahmet Talat (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ÖZKÖSE, Kadir (Editör) (2002). *Tasavvuf El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ÖZTÜRK, Zehra (2003). "Eğitim Tarihimizde Okuma Toplantılarının Yeri ve Okunan Kitaplar", *Değerler Eğitimi Dergisi*, S. 4, 131-155.
- ÖZTÜRK, Zehra (2007). "Osmanlı Döneminde Kiraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, İstanbul, S. 9, 401-445.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: MEB. Yayınları, I-III.
- PEKOLCAY, Necla (1955). "Süleyman Çelebi Mevlidi Metni ve Menşei Meselesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. VI, s. 39-64.
- SUNAY, Serkan (2012). "Erken Hıristiyan Ve Bizans Sanatında Hâle", *EKEV Akademi Dergisi*, S. 50, 197-213.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ (1989). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ (1996). *Kâmûs-ı'l-A'lâm*, Ankara: Kaşgar Neşriyat, IV, 2979.
- TANINDI, Zeren (2006). *Siyer-i Nebî, İslam Tasvir Sanatında Hz. Muhammed'in Hayatı*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, II. Baskı.
- ÜNAL, Harun (2007). *Uydurma Hadisler*, İstanbul: Mirac Yayınları, I-VI.
- Veled Çelebi (1972). "Süleyman Çelebi Mevlidi ve Mehazları", *Hayat Mecmuası*, İstanbul, S. 45, s. 14-16.
- YAVUZ, Kemal (2007). "Mevlid'in Türkçe Kaynakları Şerhleri ve Mevlid Metni Üzerine", *Uluslararası Süleyman Çelebi ve Mevlid Sempozyumu, 17-19 Ekim 2007 Bursa*, Editör: Mustafa Kara-Bilal Kemikli, Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları, s. 61-86.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi (1971). *Hak Dinî Kur'an Dili*, İstanbul: Eser Neşriyat, III. Baskı.
- YILDIRIM, Ahmet (2000). *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- YILDIRIM, Ahmet (2003). "İlk Yaratılan Varlık Bağlamında Hadislerde Yaratılış Problemi", *Tabula Rasa*, Isparta, S. 8, 163-180.
- YILMAZ, Selman (2004). *Siyer-i Nebi, Erzurumlu Mustafa Darir Efendi*, I-II, İstanbul: Başucu Kitapları.
- YİĞİT, İsmail (2002). "Memlûkler Dönemi (1250-1517) İlmî Hareketine Genel Bir Bakış", *Türkler Ansiklopedisi*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, c. V, s. 748-756.

EKLER

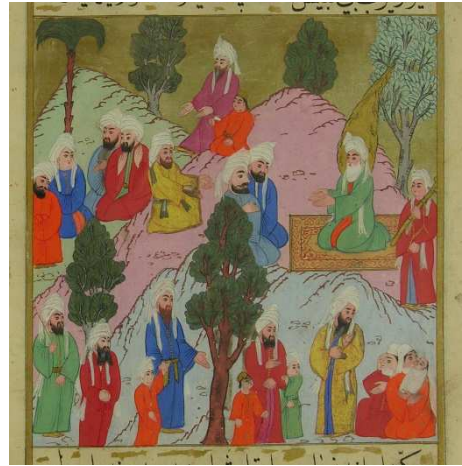
Resim 1: Hz. Âdem'in oğlu Şit ile birlikte dua etmeleri, TSMK. H. 1221, 25b.

Resim 2: Hz. İsmail'in oğlu Kaydar'ın avlanması, 36b.

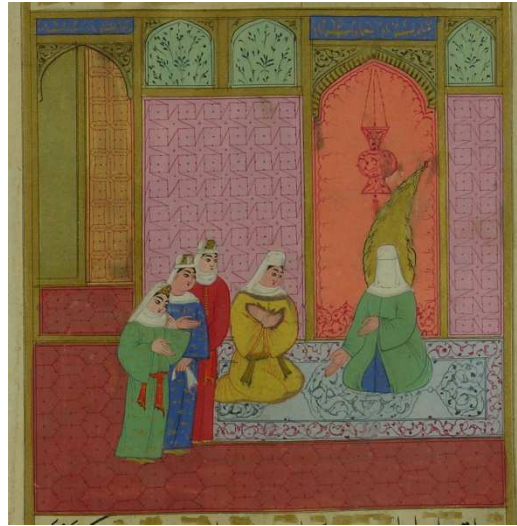
Resim 3: Kaydar'ın Vaad ağacı altında uykuya dalması, 38a.

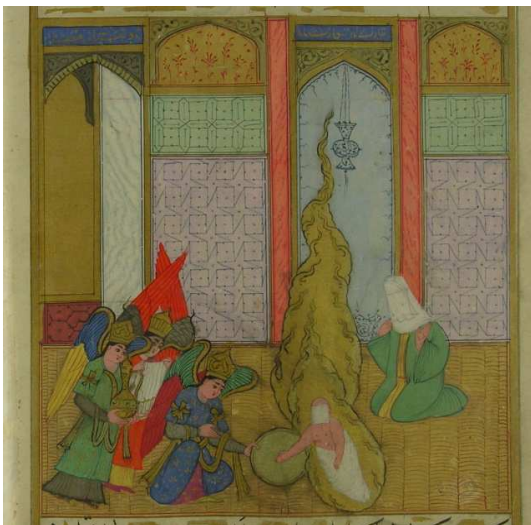
Resim 4: Ebrehe'nin zulmünden korunmak için Abdülmuttalib'in Mekkelilerle birlikte Ebu Kubeys dağına çıkmaları, 193b.

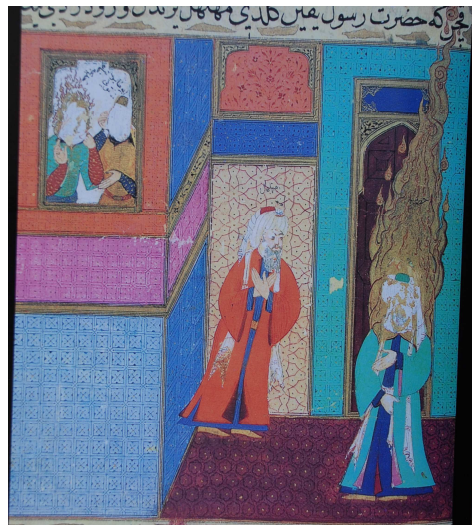
Resim 5: Kur'anın üç kez Abdullah'a çıkması üzerine Abdülmuttalib'in oğlunu kurban etmeye hazırlanması, 112a.,

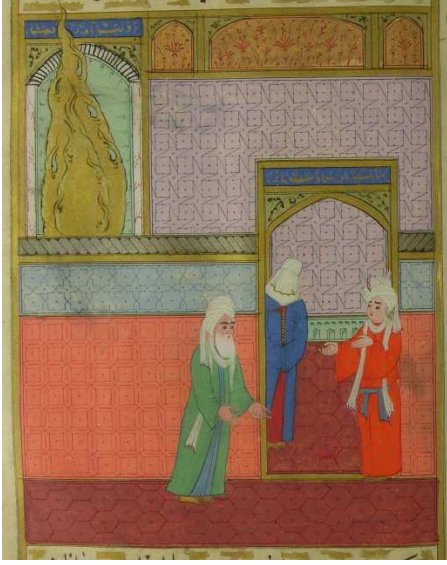
Resim 6: Abdi Menaf kadınları suretinde gelen hurilerin Âmine'ye son peygambere anne olacağını müjdelemeleri, 215b

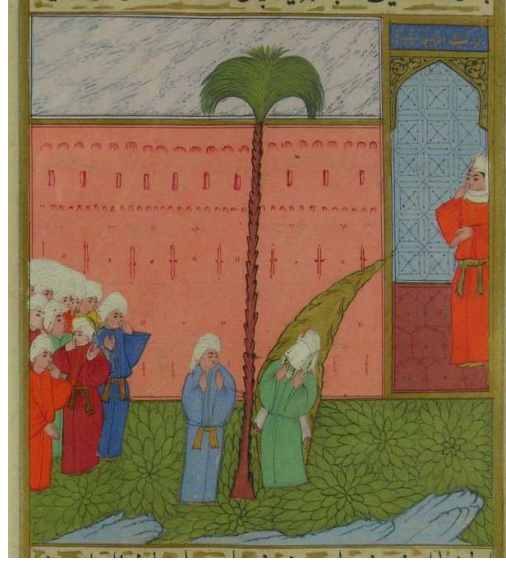
Resim 7: Hz. Muhammed'in doğumundan sonra üç meleğin huri suretinde gelmesi, ellerinde gümüş ibrik, zeberced leğen ve kızıl renkli bir ipek getirmeleri, 223b.

Resim 8: Keşişin Hz. Peygamber'i övmesi. Darîr, *Siyer-i Nebî*, TSMK. H. 1222, 8a (Tanındı 2006a, Resim 16)

Resim 9: Abdülmuttalib'in torunu Muhammed'i görmeye gelmesi, vr. 229a.

Resim 10: Hz. Muhammed'in arkadaşlarına kuru hurma ağacından meyve yedirmesi mucizesi, vr. 302b.